

"Ermənistan hərbi-siyasi rəhbərliyi müli əhaliyə qarşı terror siyasətini davam etdirməklə 1949-cu il 12 avqust tarixli Cenevrə Konvensiyasının və əlavə protokollarının, BMT-nin, Haqa Konvensiyasının, İslam əməkdaşlıq Təşkilatının, UNESCO-nun, eləcə də digər beynəlxalq və regional təşkilatların qərar və qətnamələrini, xüsusilə də üzərinə düşən öhdəliklərini kobud və düşünlülmüş şəkildə pozur:

Dağıdılan tarixi abidələr erməni vandalizminin əyani sübutudur

"Azərbaycan tərəfi öz torpaqlarında haqlı və beynəlxalq hüquqa söykən mübarizəsini davam etdirir, 30 ilə yaxındır işğal olunmuş torpaqlarımızda anti-terror əməliyyatı həyata keçirir. Birinci Qarabağ müharibəsində Ermənistan hərbi-siyasi rəhbərliyi tarixi torpaqlarımızda milli-mənəvi dəyərlərimizə, tarixi abidələrimizə, məscidlərimizə, müli əhaliyə qarşı beynəlxalq səviyyədə təbii olunan "Sihlahi münəşirə" baş veridicə mədəni dəyərlərin qorunması haqqında" 1954-cü il Haqa Konvensiyasının, "Arxeoloji irsin mühafizəsi haqqında" 1992-ci il Avropa Konvensiyasının və "Ümumdünya mədəni və təbii irsin mühafizəsi haqqında" UNESCO-nun 1972-ci il Konvensiyasının, BMT Baş Assambleyasının 1962-ci il 14 dekabr tarixli, 1803 (XVII) sayı bəyannaməsinin tələblərinə zidd hərəkətlər ediblər. Onlar bu gün də bu siyasəti yürüdürlər". Bu sözləri AMEA Şərqşünaslıq İnstitutunun aparıcı elmi işçisi, tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Sübhan Talıblı deyib.

Alim qeyd edib ki, Ermənistanın Azərbaycanı tacavüzü zamanı qədim torpaqlarımızda, o cümlədən Dağlıq Qarabağda 1600 müsəlman dini abidəsinə ermənilər tərəfindən dağıdılıb, 1700 tarix və mədəniyyət abidəsinin üzərindəki tarixlər, divar yazıları götürülərək erməni mətnləri ilə əvəzlənib, erməni işğalı altında qalan 27 muzey və şəkil qalereyasından qarət olunan yüz min eksponatın tələyinə aydınlıq gətirilməyib: "500-dək tarixi məmurlar, 100-dən artıq arxeoloji abidə, fondlarında on minlərlə əşyanın toplandığı 22 muzey, 4 rəsm qalereyası, 4,6 milyon kitab və əlyazmaların saxlanılan 927 kitabxana, 808 klub, 85 musiqi və incəsənət məktəbi, 10 istirahət və mədəniyyət parkı, 20 konsert təşkilatı, bundan əlavə əhalinin şəxsi əvəzlərinə saxtandırılan 100 minlərlə dekorativ-tətbiqi sənət nümunələri - xalçalar, tikmənişli qədəmi geyimlər, zərgərlik və misgərlik əşyaları və s. Ermənistanın silahlı hərbi tacavüzü nəticəsində yandırılıb, talan-qarət edilib, Ermənistanla daşınaraq saxtəkarlıqla özünü-külsədirilib, yaxud da onların bir qismi xarici ölkələrdə "erməni mədəniyyətinin nümunələri" adı altında satılıb. Bundan başqa dünya əhəmiyyəti arxeoloji abidə olan paleolit dövrünə aid Axiç və Tağlar mağara düşərgələri, b.e.ə. VII-VI əsrlərə aid və insan sivilizasiyasını öyrənmək üçün indi də elmi cəhətdən aktuallığı ilə fərqlənən eneolit dövrünə aid Xantəpə, Küləpə və Şomutəpə arxeoloji abidələri, həmçinin, Azərbaycanın xristianlıq dövrünə aid alban abidələrini, kömür kompleksləri, qədim qəbiristanlıqlar, türbələr, saraylar, qalalar, körpülər, qədim yaşayış məskənləri, arxeoloji abidələr və s. erməni işğalının qurbanı olmuşdur. Kelbəcər rayonu Tarix Muzeyinin nadir eksponatları, o cümlədən eramızdan 3000 il əvvəlki dövrə aid qızıl və gümüş əşyaları, Laçın rayonunun Tarix Muzeyi, onun qədim pul sikke kolleksiyası, 5000-ə yaxın eksponatı olan Şuşa Tarix Muzeyi, 1000-ə yaxın eksponatı olan Qarabağ Dövlət Tarix Muzeyi, dünyada ikinci olan Ağdam Çörək Muzeyi, 300-dən çox əşyası olan Azərbaycan professional musiqi-

sinin banisi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyovun Ev Muzeyi, 400-dək əşyası olan Azərbaycan klassik vokal musiqisinin banisi Bülbülün Ev Muzeyi, 1000-dən çox eksponatı olan Mir Mövsüm Nəvabın Ev Muzeyi, əvəzlənmiş tarzan Qurban Pirimovun Memorial Muzeyi, 2000-ə yaxın əşyası olan Qubadlı, 6000-ə yaxın eksponat və əşyası olan Zəngilan, Cəbrayıl, Füzuli muzeyləri və s. qarət edilərək dağıdılıb".

Alim bildirib ki, Azərbaycan xalqının dini və mədəniyyət abidələrini Ermənistan tərəfindən dağıdılması və talan edilməsi ilə bağlı fakt, məqalə, kitab və s. həm Azərbaycanda, həm də xaricdə araşdırılıb: "Həmin yerlərdə 738 tarixi abidə, 83500 əsəri ehtiva edən 28 muzey, 4 rəsm qalereyası və 1107 mədəniyyət müəssisəsi dağıdılıb, XVII əsrdə aid olan Cəbrayıl bölgəsindəki Cümə məscidi, Yuxarı və Aşağı Gövhər Ağa məscidləri və Şuşa şəhərindəki Saatlı məscid (bu məscidlər XVIII əsrdə aiddir) vandalizmə, dağıdılma və uçurulma aktlarına məruz qalıb, Ağdam məscidi isə təhqir olunaraq donuzlar və inəklər üçün tövləyə çevrilib. Yerevandakı Dəmir Bulaya məscidi yerlə yeksan edilib, Göy məscid isə orijinal görünüşünü dəyişdirmək məqsədilə yenidən təmir olunmuş. İrəvanın mərkəzindəki Sərdar məscidi də sistemətik olaraq dağıdılıb və 2014-cü ildə yerlə yeksan edilib. Kelbəcərdəki Tarix və Etnografiya Muzeyindən 13 minə yaxın qiymətli əşya, Laçın Tarix və Etnografiya Muzeyindən isə 5000-dən çox qiymətli əşya və nadir eksponat talan edilərək Ermənistanla daşınıb. Şuşanın işğalı nəticəsində oradakı milli dini və mədəni irsə ciddi ziyan dəyib. Təkcə Şuşada 8 muzey, 31 kitabxana və 8 mədəniyyət evi dağıdılıb. Şuşa Tarix Muzeyindən 5000-ə yaxın, Milli Azərbaycan Xalça və Tətbiqi Sənətlər Muzeyinin Şuşa filialından 1000-ə yaxın əşya talan edilib.

Erməni işğalçıları Ağdam rayonundakı Milli Tarix Muzeyinin eksponatlarını (2 mindən çox), Qubadlıdakı Milli Tarix Muzeyini (3 mindən çox), Zəngilan rayonundakı Milli Tarix Muzeyini (təxminən 6000 əşya) talan ediblər. Füzuli və Xocalı rayonlarında Milli Tarix Muzeyləri də dağıdılaraq yerlə-yeksan edilib. Tarixdə bütün dünyaya da məlumdur ki, Azərbaycan həmişə bütün dinlərə, dillərə və xalqlara hörmətlə yanaşmış, onları qorumuşdur. Alban kilsələri məsələsinə gəlisdə S. Talıblı vurğulayıb ki, Qafqaz Albaniyası dövlətinin ərazisi çoxsaylı yazılı tarixi mənbələrin məlumatına görə, eramızın əvvəllərindən VIII əsrin əvvəlində cənubda Araz çayından şimalı Qafqazda, şərqdə Xəzər dənizinin qərb sahilindən Göyçə gölünün qərbdə yerləşən torpaqlarədə geniş bir sahəni əhatə etmişdir. Tarixi faktlara nəzər saldıqda bir daha görürük ki, Alban kilsələrinin ermənilərlə və onların iddia etdikləri dini inancları ilə heç bir tarixi və dini əlaqəsi yoxdur. Alban katalikosluğunun taxtı IV-V əsrlərdə Dərbənddə Çola monastrında, VI-VII əsrlərdə Bərdə monastrında, VIII-IX əsrlərdə Ağdərə rayonunda müqəddəs Yelşey monastrında, X-XV əsrlərdə Kelbəcər ra-

yonunda Xudavəng monastrında, XV-XIX əsrlərdə Gəncəsər monastrında yerləşmişdir. 552-ci ildə alban kilsəsinin başçısı katalikos müqəddəs ata Abbas iqamətgahı Çoladan Bərdəyə köçürüldükdən sonra Bərdə kilsəsi ibnə monastr çevrilib. Kelbəcər rayonunun ərazisində, Tərtər çayının sol sahilində yerləşən, xalq arasında Xotavəng və ya Xudavəng, yəni "tanrı məbədi" adlandırılan monastr kompleksi Qafqaz Albaniyası dövləti dağıldıqdan bir əsr sonra - IX əsrdə Qarabağın dağlıq hissəsində yaranmış Xaçın Alban knyazlığının dini mərkəzi olmuşdur. Kompleksdə alban yepiskopunun iqamətgahı və dini mərifət mərkəzi fəaliyyət göstərmişdir. Arxeoloji tədqiqatların nəticələrindən məlum olur ki, monastrın əsası VI-VII əsrlərdə qoyulmuşdur. Mehranilər sülaləsindən olan Xaçın knyazı Həsən Cəlalın oğlu Vaxtanq kompleksin ərazisində geniş tikinti işləri aparmış, Arzu xatun isə 1214-cü ildə əri Vaxtanqın və iki oğlunun xatirəsinə kompleksdə kilsə tikdirib. Bu günə qalıb çatmış Dağlıq Qarabağın Ağdərə rayonundakı müqəddəs Yelşey monastr kompleksidir. Həsən Cəlalın hakimiyyəti illərində knyazlığın ərazisi xeyli genişlənmiş, tikinti abidəli işləri böyük vəsət almışdır. Həsən Cəlalın iqamətgahı olan Holanaberd qalası ilə üzbəüz, Ağdərə rayonunun Vəngli kəndində Xaçın çayının sol sahilində dağın üstündə ucaldılmış məşhur Gəncəsər monastrı Qafqaz Albaniyası xristian memarlığının ən görkəmli abidələrindən biridir. Monastrın divarında dəş üzərindəki epigrafik yazıdan məlum olur ki, bu abidə "yüksek və böyük Arsax ölkəsinin hökmdarı, geniş vilayətin çarı, Böyük Həsənin nevasi, Vaxtanqın oğlu, Həsən Calal Dövlə və anası Xorışə xatun tərəfindən 1216-1238-ci illərdə inşa edilib. Qarabağ ərazisində, işğal olunmuş ərazilərdə Laçın, Kelbəcər və Qubadlıda qədim alban kilsələri var ki, onlar bu günə kimi qalıb".

Ermənilər Rusiyanın və digər dövlətlərin sayəsində Qarabağda yerləşdirildikdən sonra xristian albanları faktiki olaraq erməniləşdirdilər, Qarabağdakı udiəli erməniləşdirdilər. Dağlıq Qarabağda lövhələri və kilsənin memarlığı quruluşunu dəyişdiriblər, alban kilsəsinin altar hissəsi 70-71 sm-dirsə, onu 1.20 sm-ə qədər hündürləşdirirlər və gələnlər ziyarətçilərə bunu fakt olaraq göstərib erməni kilsəsi olması barədə fikirlərini əsaslandırırırlar. Müxtəssislər həmin kilsələri bərpa edərkən görürür ki, kilsəni 50-60 sm yuxarı qaldırıblar. Əsas üstübdən olan elementləri dəyişdirirlər. Məsələn bütün Şərq kilsələrində xaç elementləri fərqlidir, onu dəyişirər, istər ibadət məsələsi olsun, istər linqvistikası olsun, alt bildirir olsun. Memarlıq üslubunu, üstübdəki elementləri, xaçı dəyişdirirlər. İbadətə də qədim alban dilində yox, erməni dilində edilir, bu hadisəyə alban kilsəsinin üzvləri də şahid olublar. Nə qədər saxtəlaşdırsalar da, daşda olan yaddaşı silmək mümkün deyil, biz bu abidələrə dünya miqyasında baxsaq görəcəyik ki, daşda nə informasiyalar olub, hansı bağlayıcı elementlər olub".